

DALYVINĖS TARINIO JUNGTIES DERINIMAS

Vytautas SIRTAUTAS

1. Veiksnyis ir vardinė tarinio dalis (predikatyvas) gali būti skirtingo skaičiaus (skirtingos giminės), o tarinio jungtis paprastai neišryškina tos skirtybės, neutralizuoja tą skirtybę, pvz.:

Karveliai buvo vienintelė berniuko *aistra* Cv. Abiem pasakos žodžiai *buvo tikrenybė* Vžg 106. ... ir jūs *darbai bus grindinys* mūs laisvo kelio Mont 26. *Draugija atrodė kokie skurdžiai* rš.

Tai visiškai suprantama – juk veiksmažodžio III asmenų vienaskaitos ir daugiskaitos formos sutampa. Todėl atrodytų, kad nebelieka ir jungties derinimo problemos lietuvių kalboje¹.

Gal būt, dėl šios priežasties į jungties derinimą iki šiol, galima sakyti, nebuvo atkreipta dėmesio².

1.1. Kai veiksnys esti išreikštas asmeniniais įvardžiais *aš, tu; mes (mužu, mudvi), jūs (judu, judvi)*, tai jungtis visada atitinkamai derinama su veiksniu, o ne su predikatyvu, pvz.:

Mes, akmens, esam tikras mūsų žemės kevalo *kūnas* MŠ Ir 403. *Jūs esate* moterų *taryba* tsp. *Esame* žuvęs *padalinys* rš. ... kurių *herojai esu aš* pati ir daugybė gėlių, kregždūčių, drugelių rš.

1.2. Panašiai derinama ir mandagumo forma *Jūs*³:

Jūs esat grafienė BlėH.

2. Tačiau, kai tarinio jungtimi eina įvairios dalyvių formos (*esąs, esanti, esą, esančios, buvęs...*, *atrodąs, pasirodęs...*) arba sudurtiniai veiksmažodžių laikai, tai derinimo (su veiksniu ar predikatyvu) klausimas vėl pasidaro aktualus. Be to, gali būti dar įvairūs dalyviniai junginiai, pvz., *sakosi esąs, nori pasirodyti esąs* ir pan. Dalyvinės jungtys kaip tik eksplicitiškai parodo jungties ne tik skaičiaus, bet ir giminės svyravimus.

¹ Sakysime, rusų, prancūzų ir kitoms kalboms, turinčioms veiksmažodžio trečiųjų asmenų opoziciją (plg. *est : sont*), ji aktuali, plg. Грамматика современного русского литературного языка, М., 1970, p. 555; A. Blinkenberg, Le problème de l'accord en français moderne, Copenhague, 1950, p. 61.

² Išskyrus kai kuriuos artimus klausimus (mandagumo formų derinimas, vardinės tarinio dalies pažyminio derinimas, pvz., Barbora buvo *begalinė* žinovas), kurie buvo nagrinėjami.

³ Žr. dar A. Tonkūnas, Mandagumo formų derinimas, „Kalbos kultūra“, 6, 1964.

Nereikia pamiršti, kad turime ir vad. niekatrosios giminės formų (*esq, buvę, atrode* ...), kurios irgi gali būti vartojamos kai kuriais atvejais.

2.1. Dažniausiai jungtis esti derinama su **veiksniu**⁴.

2.1.1. Sms — Cms — Pfs

Pirmiausia apžvelgsime tuos atvejus, kai veiksnys reiškiamas vns. vyr. gimine, o predikatyvas — vns. mot. gimine.

Senieji patys sakydavo, kad jų *klimatas esq* dievų *dovana* rš. Bet dar dažniau pasitaikydavo jam progos tvirtinti, kad *dievas esq meilė* SimVK 45. Markas Tvenas (griauna) piktavališkus prasimanymus, kad *negras esq* žemiausioji būtybė rš. Ponai (...) aiškino, kad tas *žolynas esantis* paprasta *daržovė*, atnešta (...) su vaza BlČA 351-2. *Pažinimas esq* tam tikra organizmo su aplinka santykiavimo *lytis* LKŽ VII 594. Telavivas (...) skleidžia sionistinę „idėją“, kad *Izraelis esq* „tikroji visų žydų tėvynė“ Ts 1972, 4. ... rašė, kad didžiausias *šaltinis* žodynui parašyti *esq* gyvoji mūsų *kalba* K. XIV 9.

O tas *maišas buvęs dalis* iš to didžiojo Nibelungų lobio BlČH 252.

Kiek duotų dabar Karalienė už tai, kad anas *veidas* (...) *būtų buvęs kaukė* Sim VK II 176. ... jei net *būčiau buvęs* tokia *pabaisa* rš.

Susipažįsta su abatu, *kurs pasirodo esq* Anglijos karaliaus *duktė* rš. *Jis jautė esq dalelė* visumos Kab 116.

Vilius kartais sėsdavosi, kai *norėdavo pasirodyti esq* svarbi *asmenybė* SimVK II 57.

Adomukui nuolat įkalbinėjo, kad *jis* jau *esq* didelis, neprivalęs šio, *neprivalęs* to, ypač *būti* ... *boba* Vžg 103. *Jis* labai pučiasi, *manosi esantis* koks bokšto *pelėda* BlČA 303.

Pastarųjų dviejų sakinių predikatyvai gerokai skiriasi nuo ankstesniųjų, kadangi čia jie yra jau vad. „bendrosios“ giminės (plg. *toks pelėda*).

Predikatyvų kiekis paprastai neturi įtakos derinimui:

...pabrėžė, kad *jis esq* visa jo *viltis*, visa jo *paspirtis* ir vienintelis jo *pavaduotojas* senatvėje VienPu 300.

2.1.2. Sfs — Cfs — Pms

Kai veiksnys išreikštas moteriškąja gimine (o vardinė tarinio dalis vyriškąja gimine), jungtis derinama su veiksniu.

Ši *knyga* ir *buvusi* pirmasis Karigailos *elementorius*, iš jos jis pramokęs skaityti Dov 315. ... kurie aiškina, kad Mažoji *Lietuva esanti* iš amžių lietuviškas *kraštas*, dalis Žemaitijos SimVK II 354. Gesas Holas pavadino visiškai absurdišku kaltinimą, kad JAV *Kompartija esanti* „užsienio valstybės *agentas*“ Ts 1965, 259.

Valdžia jam *atrodė esanti* nereikalingas *priedas* prie šios žemės gėrybių Srg 64-5. tikrovės, *kuri* savo vystymesi *pasirodo esanti būtinumas* trš.

⁴ Pažymėsime šiais simboliais: S — veiksnys, C — jungtis, P — predikatyvas, m — vyr. g., f — mot. g., n — niek. g., s — vns., p — dgs.

Karalius nudžiugo ne tik dėl to, kad *baidyklė pasirodė esanti* paprasčiausias *versiukas* rš.

Ir kadangi šukelė labai blizgėjo, *adata* pakalbino ir *pasikė* pati *esanti segtukas* nuo krūtinės BlčA 132.

2.1.3. Smp – Cmp – Pms

Visi tie *daiktai esą ištvirkavimas* rš.

2.1.4. Smp – Cmp – Pfs

Jie jautėsi esą giminė tsp.

2.1.5. Smp – Cmp – [Pfp

Jiedu giminiuojas jiems, t. y. *sakos esą giminės* LKŽ III 311.

2.2. Rečiau jungtis derinama su *tariniu* (arba su postpoziciniu daiktavardžiu).

2.2.1. Sms – Cfs – Pfs

... tai šis *faktas esanti* kažkokia mirtina *nuodėmė* ir kone *išdavystė* Ts 1963, 196.

Sako, kad *krupis esanti* gera *liekarsta* nuo gerklės skaudėjimo LKŽ VI 716.

2.2.2. Sfs – Cms – Pms

Ta dramblio kaulo *kėdė* ant stalo *buvęs sostas*, ant kurio¹ jie sėdėję MŠD 216. *Kova esąs* rimtas *dalykas* rš. Bet svarbiausia figūra esąs įmonininkas Ts 1965, 10.

2.2.3. Sfp – Cmp – [Pmp

...*gentys yra buvę protėviai* rš.

2.2.4. Pms – Cmp – Smp

Šios visuomenės *pagrindas esą* šiuolaikinės pramonės [įmonės *principai* Ts 1965, 10.

2.2.5. Smp – Cfs – Pfs

...pareikšdami, kad jų *veiksmai esanti* aukščiausia kovos *forma* Ts 1972, 64.

2.2.6. Smp – Cms – Pms

„išsamūs *straipsniai* spaudoje“ *nesąs* tuščias *burbulas* GK 1938, 2, 28.

2.3. Reikia atskirai aptarti derinimą su niekatraja gimine. *Tai* išsiskiria iš visų įvardžių, kurie, būdami veiksniais, paprastai nulemia jungties formas.

2.3.1. Kai veiksmu eina įvardis *tai*, tada jungtis beveik visuomet derinama su predikatyvu.

Sn – Cms – [Pms

Nors tokių atvejų kol kas neužfiksuota, tačiau jų galėtų būti, plg. Sako, kad *tai nesąs* *įrodymas*.

2.3.2. Sn – Cps – Pfs

Latviai atsikeikė, kad *tai esanti netiesa* LKŽ V 487. ... kad *tai būsianti* didi diena! rš. ... *tai esanti* dialektikos *esmė* trš. ... o *tai, ką ji dabar mato, esanti jau tikrovė* rš. ... šis (...) atsakė, kad *tai kaip tik esanti* Elbės sala rš.

2.3.3. Surastas tik vienas priešingas atvejis (Sn – Cn – Pms):

...nes *tai būtų buvę* lindimas į svetimą sąžinę, į vidaus šventyklą VžgR 9.

Neužfiksuota ir kitokių atvejų (Sn – Cmp ar Cpf – Pmp ar Pfp, Sn – Cmp / Cn⁵ – Pmp), bet jų irgi turėtų būti.

3. Kadangi pavyzdžiai palyginti negausūs, tai sunku daryti kokių nors platesnių apibendrinimų. Straipsniu labiau norėta atkreipti dėmesį į iki šiol netyrinėtus faktus.

Minėtuose pavyzdžiuose (2.2) gali iškilti klausimas, kuri iš pagrindinių sakinio dalių yra veiksnys, o kuri tarinys (predikatyvas). Tačiau tik predikatyvą galime paprastai pakeisti įnagininku⁶, plg. (Jis) sakos esąs tiktai *tarnu* LKŽ₁ 1993. Ir minėtais atvejais ne veiksniai, o predikatyvai galėtų būti pakeisti įnagininkais, plg. šis faktas yra *nuodėmė*, ta kėdė buvo *sostu*. (Ir tik be konteksto galimas dvejopas interpretavimas: *figūra* yra *įmonininku*, *įmonininkas* yra *figūra*. Pastarasis netgi įtikinamesnis).

Šiaip ar taip, jungties derinimo su predikatyvu galimumas neginčytinas⁷. (Dėl to verta pastebėti, kad mandagumo daugiskaita tepaliečia tik *esate*, o dalyvis *buvęs* yra vienaskaitos formos: plg. *Jūs esate buvęs* kaip ir *Jūs esate laimingas*.)

Tačiau pavydžių, kai derinama su veiksmiu, didesnis kiekis verčia manyti, kad vis dėlto įprastesnis yra derinimas kaip tik su veiksmiu (nors įmanomas ir su predikatyvu); o kai veiksnys niek. giminės (*tai*), tada jungtis paprastai derinama tu predikatyvu.

Sutrumpinimai

BlĖA – H. K. Andersen, Pasakos, vrt. J. Balčikonis, V., 1957.

BlĖH – V. Haufas, Pasakos, vrt. J. Balčikonis, V., 1956.

Cv – P. Cvirka, Raštai, VII, Kūriniai vaikams, V., 1959.

Dov – J. Dovydaitis, Vieną vasaros naktį..., V., 1961.

GK – „Gimtoji kalba“.

K – „Kalbotyra“.

Kab – V. K. Šveikertas, Jis paprašė raudono vyno, vrt. J. Kabelka, V., 1962.

⁵ Šiais atvejais būtų nebegalima atskirti, kuri čia forma (*esq*), ir tik padėtų pilnoji forma (*esantys*).

⁶ Plg. V. Sirtautas, Pagrindinių sakinio dalių sintaksiniai santykiai, Pranešimų tezės, Šiauliai, 1965, p. 30.

⁷ Veiksniu ar tarinio sąvokų platumas, žinoma, yra loginis, o ne gramatinis rodiklis, tačiau determinantai (*šis, tas*) paprastai stovi prie veiksnio.

- LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas, V., 1941–1970.
 Mont – V. Montvila, Mokinio biblioteka, II leid., K., 1957.
 MŠD – H. Loftingas, Daktaro Dolitlio plaukiojanti sala, vrt. P. Mašiotas, V., 1972.
 MŠlr – P. Mašiotas, Ir aš mažas buvau, V., 1956.
 SimVK – I. Simonaitytė, Vilius Karalius, I–II, V., 1956.
 Srg – B. Sruoga, Dievų miškas, V., 1960.
 Ts – „Tiesa“.
 VienPU – A. Vienuolis, Puodžiūnkiemis, III leid., V., 1961.
 Vžg – Vaižgantas, Dėdės ir dėdienės, K., 1945.
 VžgR – Vaižgantas, Rinktiniai raštai, II, V., 1957.

СОГЛАСОВАНИЕ ПРИЧАСТНОЙ СВЯЗКИ СКАЗУЕМОГО В ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Ввиду нейтрализации глаголов третьих лиц в литовском языке создается впечатление отсутствия согласования связки (с подлежащим или с предикативом), например: *Karveliai buvo vienintelė berniuko aistra*. Однако оно существует, когда связка выражена причастием или сложными формами времен. В таких случаях связка согласуется преимущественно с подлежащим (*tas žolynas esantis paprasta daržovė*), но имеется немало примеров, когда связка выражена формами предикатива (*Kova esąs rimtas dalykas*).

Когда же подлежащее выражено местоимением ср. рода *tai*, то почти обязательно согласование с формами предикатива (*tai būsianti didi diena*).